

J. Újváry Zsuzsanna

„Szenvedély és hűség – Zrínyi Ilona”

Egy történelmi színmű margójára

2021. július 9-én a Batthyány család Tigris utcai kúriájában, a *Magyar Női Unió* meghívott vendégei számára ismét egy maradandó élményt adó előadás került színre; Hedry Mária *Szenvedély és hűség. Zrínyi Ilona* című egy hangra írt színművét láthattuk Majzik Edit Jászai Mari-díjas művésznő címszereplésével. A darab rendezője Árkosi Árpád Jászai Mari-díjas művész, a díszletet és a jelmezt Libor Katalin tervezte, a zenét a régizene egyik kiváló szakértője, Rossa Levente szerezte, a producer a Klebelsberg Kultúrkúria Marczibányi Téri Művelődési Központ.

Hedry Mária író a *Tündér Míra* című színpadi művében – amelyet 2013-ban a Veszprémi Petőfi Sándor Színház mutatott be először – a természet védelméről ír, ám a darab mégis a feltétel nélküli hűségről, az önfeláldozásról és a bátorságról szól. Ezek a mélyen gyökerező és az emberi méltóságot hűen tükröző eszmék a legfontosabbak a *Zrínyi Ilona* színműben is. Az író elmondása szerint barát-nője, Juhász Róza színész és rendező kérésére írta meg a darabot, amely egyben a 2016-os Zrínyi-évhez is kitűnően illeszkedett, tisztelegés a Zrínyi család hazaszeretete, szolgálata előtt. „Együtt választottuk ki egy szép nyári estén Zrínyi Ilona személyét. Tulajdonképpen a színésznő kedvéért csináltam. Akkor még fogalmam sem volt, milyen nehéz fába vágom a fejszemet, hiszen nem vagyok történész” – nyilatkozta az író a *Felvidék.ma* hírportálnak.¹

A darab ősbemutatójára a budapesti Klebelsberg Kultúrkúriában került sor 2016. szeptember 25-én, hogy majd szerte a Kárpát-medencében, határon innen és túl is láthassa a nagyérdemű közönség. A darab 2017 telén a kassai Thália Színházban,² majd a vajdasági Zentán vendégeskedett,³ de bemutatták a kárpátaljai Munkácson, Beregszászon, később a vajdasági Magyarokanizsán és Topolyán is.⁴ A dráma 2020-ban érkezett Jókai Mór városába, a szlovákiai Rév-Komáromba. Ekkor a címszerepet nem a kitűnő alakítást nyújtó Juhász Róza, hanem a „beugrásra” felkért Jászai Mari-, Déryné- és Domján Edit-díjas színművésznő, Majzik Edit játszotta. Majzik a korábbi nagysikerű címszereplő játékát csupán filmen látta. Kérésére az író a szövegen még némi változtatást, tömörítést is eszközölt. Ez a bemutató olyan remekre sikerült, hogy Tarics Péter újságíró a következőképpen kommentálta: „Majzik Edit szívbe markoló alakítása azt jelezte számunkra, hogy teljesen azonosult Zrínyi Ilona egyéniségével, jellemével, lelkivilágával. A művésznő saját gazdag érzelmvilágával és sokrétű színészi eszköztárával olyan hiteles Zrínyi Ilona-képet állított elénk, amely páratlan a mai magyar színpadon.”⁵ Ezt a laudációt én magam is megerősítem. A színésznő kitűnően érzékeltette és érzékeltette a közönséggel Zrínyi Ilona egyéniségét, sorsának tragikus voltát, amelyet azonban ő fennkölt módon, sosem csüggedve, hanem Istenben bízva, mély alázattal és szeretettel élt meg – kiváltva a közönség csodálatát és a katarzis legmagasztosabb élményét.

A szerzőnő Zrínyi Ilona életét olyan mértékben bele tudta helyezni a kor történelmi valóságába – Hedry Mária elmondása szerint egy évig folytatott történelmi kutatást és szakirodalmi búvárkodást –, hogy a történész sem róhat fel anakronizmust, jóllehet a szépírónak megadatik a történelmi hűségtől való

eltérés, az ún. költői szabadság. Az író azonban ezzel nem élt, sőt olyan drámát alkotott, amely egyszerre történetileg hiteles, és irodalmilag is remekmű. Bizony jó lenne, ha a középiskolai tananyagba is beillesztenék, vagy legalábbis a diákok színházi élményei között szerepelne.

Zrínyi Ilonát egy hajó fedélzetén látjuk egyedül, tulipános utazóládáján ülve, amint férjével, Thököly Imrével utazik száműzetésük helyszínére, a kis-ázsiai Nikomédia felé. Ez az előadás helyszíne és egyúttal a keretjátéka is. Sem betegeskedő férje, sem kíséretük tagjai ekkor nincsenek jelen a színen, Thökölyt prémes köntöse szimbolizálja, amelyet az asszony gyakran megölel – ez igazán kitűnő rendezői megoldás. Az éjszaka csendjében Zrínyi Ilona életének főbb eseményeit eleveníti fel, csapongó fantáziájában mégis ott a logika. E lényeges pontokból bontakozik ki a rendkívüli személyiség portréja, aki hűséges Istenhez, hazájához, a szabadság eszméjéhez, családjához, kötelességtudat tölti el, ugyanakkor anya és szerelmes asszony egy személyben, aki repesve várja, hogy fiatalabb férje kiváltsa őt hosszúra nyúlt bécsi fogságából és követhesse őt a száműzetésbe. Ám oroszlánként harcol kisfiáért is, és nem engedi, hogy ura politikai túszként elküldje őt a Portára. Feltétlenül és alázatosan hű házastársához, de gyermeke érdekében akár tűzbe is menne; ezt a lelki vívódást, emésztő tüzet a színésznő remekül átérezte és megjelenítette a közönségnek. Az író jól láttatja Thököly és a török szövetség kétes és nehéz kérdését is, amelyet azzal próbál feloldani, hogy a szabadságért mindent fel kell áldozni: a „*Cum Deo pro Patria*” – jelszóval hímzett zászló a színpad másik fő kelléke. A néző a bonyolult politikai helyzet megértéséhez is kap fogódzókat, hiszen a 17. század utolsó harmada tele van háborúkkal: a törökök és a Habsburgok, valamint a kuruc felkelők hadakozása közepett zajlott akkor az élet.

A szereplők – különleges rendezői megoldásként – a hajófedélzeten lévő ablakok kinyitásával lesznek láthatók; a középső fenti ablakban Zrínyi Ilona életének legfőbb vezérlője, Szűz Mária és alatta a kis Ferkó (II. Rákóczi Ferenc) képe – szimbolikusan kerültek egymás alá, központi helyre. Egy másik ablakban balra fent apja, Zrínyi Péter, alatta első férje, I. Rákóczi Ferenc. Édesapját és nagybátyját, Frangepán Ferencet Nádasdy III. Ferencsel együtt végezték ki 1671-ben Bécsújhelyen, illetve Bécsben a Wesselényi-féle összeesküvésben való részvételükért. Zrínyi Ilona, még a száműzetés éveiben, álmában is gyakran látta kivégzett édesapját fej nélkül – erről Thököly leveléből szereztünk tudomást. A hatalmas családi vagyont is elkobozták, Zrínyi Ilona édesanyja a fogságban megőrült, kishúgát zárdába dugták. Férjéért, I. Rákóczi Ferenc választott erdélyi fejedelemeért, akihez elmondása szerint nem szerelemből ment férjhez, de hű asszonya volt, az összeesküvésben való részvétele okán a Habsburg uralkodó, I. Lipót császár és magyar király súlyos fejtárgyat követelt: anyósa, Báthory Zsófia és ő maga is, aki hozományát adta oda, 400 ezer forintot fizettek. A Habsburgok megölték, tönkretették családját. A jobb oldali fenti ablakban végül egy angyal vagy angyalszárnyú kisgyermek – Zrínyi Ilona halott gyermekeit jelképezi –, lent másik élő gyermeke, Julianka képe.

A dráma Zrínyi Ilona életének főbb pillanatait eleveníti meg. A tulipános ládából előkerülnek ezek szimbolikus tárgyai is – menyasszonyi ruhában esküvőjén, Munkács várában látjuk, ahogy mulat a násznép, és szerelmes asszonyként várja a boldog beteljesülést, majd Thököly török fogsága ejti kétségbe. A bukás után Zrínyi Ilona Munkács várát mint gyermekei és férje birtokát, egyúttal a szabadság szimbólumát védelmezi elszántan, „*Európa legbátrabb asszonyaként*”, fejedelemasszonyként. Bátorítja és parancsokat oszt a katonáknak, gyógyítja a betegeket, sebesülteket, pedig ő maga is esendő asszony, hiszen állapotos. Ezután jön a végtelen gyötrelm: kisbabája meghal, majd Munkács várát két és fél évi ostrom után fel kell adnia a Habsburg vezérnek. Őt és gyermekeit Bécsbe hurcolják, majd az ígéret dacára elszakítják gyermekeitől, még magyarul sem levelezhet. Mikor végre 1692 januárjában Thököly Heisler tábornokért

cserében kiváltja őt a fogságból, összezsomagolhat és indulhat ura után a messzi száműzetésbe. Itt is fel-felvillan jellemének nagysága: a várva-várt találkozás nagyszerűségét erősen csorbítja Thököly hűvösége, aki szerelmes ölelés helyett gyakorlati dolgokat kérdez hűségese asszonyától: „Hoztál-e bort?”

A darab egyik csúcspontja és katarzisa a központi nőalaknak 1692. január 8-án írt búcsúlevele szeretett fiához, akitől személyesen el sem búcsúzhatott; 12 évesen szakították el tőle, és soha többet nem találkozhattak: „Nincs a világon szebb és dicsőbb dolog, mint a becsületes név és a jó hírnév! Ez soha meg nem hal, hanem örökké él. A földi javak elveszhetnek – az nem baj –, de aki a becsületét elvesztette, mindenét elvesztette (...) Bárhová vet a sors, maradok mindenütt és mindenkor a te forrón szerető anyád: Zrínyi Ilona.”⁷ Mind Zrínyi Ilona, mind fia így élt és halt meg – idegen földön, megalkuvás nélkül, becsületét megtartva. Milyen üzenete van a darabnak? Erről a bravúros alakítást nyújtó színésznő vallomását idézzük fel. Így vall: „Az előadás minden gondolata üzenet. Számomra döbbenetes az a tapasztalás, mintha semmit sem tanultunk volna saját történelmünkéből: a nagy szenvedély, a hazaszeretet, a vállalás, a hűség – ezek nem közhelyek, hanem valós, élő fogalmak. Ma is komoly valóság tartalmuk van. Ez az előadás az egyenességről, a tisztességről, a becsületességről, a politikai folyamatok tökéletes ismeretéről szól. Nagyon fontos, hogy odafigyeljünk egymásra, hogy összetartsunk, összefogjunk, tisztelni, becsülni tudjuk egymást, ne a hibákat keressük egymásban, és nem kell mindenkinek mindenhez értenie, úgy vélem – erről is szól a monodráma. (...) Rendkívül felelősségteljes, lelkiismeretes, érzékeny nő volt, ugyanakkor nagyon kemény és határozott. Lavírozott a kötelességtudata és a gyermekei között. Mindig megdöbbenek azon, hogy Zrínyi Ilona tizenkét éves korában látta utoljára a fiát, II. Rákóczi Ferencet, és ez a fiú – tizenhárom évvel később – visszatér, és megcsinálja a magyar szabadságharcot. Ez az anya annyit tudott adni tizenkét év alatt a gyermekének, hogy mindezt véghez vigye.”⁸

Jegyzetek

¹ NAGY Emese írása. <https://felvidek.ma/2017/02/zrinyi-ilona-vendegeloadas-a-kassai-thaliaban/>, 2017. február 16. (Megtekintés ideje: 2021. 07. 23.)

² Uo.

³ 2017 áprilisában Zentán a Zentai Magyar Kamaraszínházban is bemutatták. *Szabad Magyar Szó*, 2017. április 06. <https://szabadmagyarszo.com/2017/04/06/zrinyi-ilona/> (Megtekintés ideje: 2021. 07. 23.)

⁴ Csendir Viktor írása. <https://pannonrtv.com/rovatok/kultura/zrinyi-ilonarol-lathatott-monodramat-nagyerdemu-magyarkanizsan,2019?> (Megtekintés ideje: 2021. 07. 23.)

⁵ TARICS Péter írása.

<https://korkep.sk/cikkek/kultura/2020/09/26/nagysikeru-zrinyi-ilona-monodrama-komaromban/.KORKEP.SK> (Megtekintés ideje: 2021. 07. 23.)

⁶ Ezt a címet XIV. Lajos adta Zrínyi Ilonának.

⁷ A búcsúlevélből idézi: J. ÚJVÁRY Zsuzsanna: *Thököly Imre és Zrínyi Ilona ifjú évei*. In: Res Publica Confoederata. Tanulmányok Zrínyi Ilona születésének 375. és halálának 315. évfordulója tiszteletére. (Szerk.: Őze Sándor, Szelke László). Budapest, 2018, Szent István Társulat, 11–27, 27. o.

⁸ TARICS Péter I. m.